

**“KO‘NGIL” VA KAYFIYAT KONSEPTINI VOQELANTIRUVCHI
VERBALIZATORLAR TRANSFERI: “BOBURNOMA” ASARIDAGI
AFFEKTIV ATMOSFERANING INGLIZ TILIGA TARJIMASI
HAMDA EFL O‘RGANUVCHILARNING STRATEGIYALARI**

Abdusattorova Begoyim Po‘latjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya

Ushbu maqola “Boburnoma” asarida “ko‘ngil” konsepti orqali shakllanadigan kayfiyat (mood) konseptini voqelantiruvchi vositalar tizimini ingliz tiliga tarjimada qanday qayta konseptualizatsiya qilinishini tahlil qiladi. Tadqiqotda bu verbaalizatorlar konnotatsiya, obrazlilik, ritm va muallif pozitsiyasi orqali yuzaga keladigan ko‘p signalli tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Qiyosiy tahlil “ko‘ngil” so‘zi bilan ifodalangan verbalizatorlar tarjimasida uchraydigan barqaror siljishlarni (affektiv lokus ko‘chishi, metafora qayta tuzilishi, eksplisitashtirish) tipologiyalaydi. Maqolaning amaliy qismi EFL o‘rganuvchilarning kayfiyat konsepti verbalizatorlarini aniqlash va tarjimada saqlash bo‘yicha strategiyalarini (obrazga tayanish, semantik yaqinlikni ustuvor qo‘yish, izohlash, moslashtirish) ko‘rsatib, tarjima va EFL kurslari uchun mashqlar modelini taklif etadi.

Kalit so‘zlar: kayfiyat (mood), ko‘ngil, Boburnoma, adabiy tarjima, affektiv atmosfera, semantik siljish, EFL strategiyalari.

1. Kirish

Adabiy-memuar matnlarni tarjima qilishda muammo ko‘pincha “ma‘no mosligi” bilan cheklanib qoladi. Holbuki bunday matnlarda o‘quvchi tajribasini belgilaydigan asosiy qatlamlardan biri — kayfiyat (mood) konsepti

verbalizatorlaridir. Kayfiyat konseptini ifodalovchi verbalizatorlarini alohida bir soʻz bilan doim ham ifodalay olmaymiz; u matnning baholash tizimi, konnotativ maydoni, tasviriylilik va sintaktik temp (ritm) orqali yuzaga keladigan affektiv atmosferadir. Shu maʼnoda u tarjimada mazmunni oʻtkazish bilan birga, matnning hissiy tuzilishini ham qayta qurishni talab etadi. Oʻzbek tilida “koʻngil” konseptini ifodalovchi verbalizatorlar ichki holat, niyat, mayl va ruhiy makon kabi maʼnolarni birlashtirib, kayfiyat yaratishda markaziy rol oʻynaydi.

“Boburnoma” asarida bu birliklar muallifning voqelikka munosabati, ichki masofasi va bahosini nozik tarzda ifodalaydi. Ingliz tilida esa semantik tarmogʻi toʻliq ekvivalentga ega emas; shuning uchun tarjimalarda turli kompensatsiya strategiyalari paydo boʻladi. Ushbu maqola aynan shu strategiyalarni tizimlashtirish va EFL oʻrganuvchilarni kayfiyat konseptini voqelantiruvchi verbalizatorlarga sezgir tahlil hamda tarjimaga yoʻnaltirish uchun metodik asos taklif etishni maqsad qiladi.

2. Nazariy asos va adabiyotlar sharhi

Tarjima nazariyasida ekvivalentlik masalasi koʻpincha semantik moslik va funksional moslik oʻrtasidagi muvozanat sifatida koʻriladi (Baker, 2018; House, 2015). Badiiy tarjimada esa “tabiiylik” va “begonalik” (domestication/foreignization) tanlovi matnning ohangini va oʻquvchi hissiy tajribasini bevosita shakllantiradi (Venuti, 2017). Kayfiyat konseptini voqelantiruvchi verbalizatorlarning til birliklari bilan ifodalanishini tushuntirishda konseptual metafora yondashuvi muhim: til koʻpincha abstrakt hissiy tajribani tanaga, makonga yoki harakatga bogʻlangan obrazlar orqali modellashtiradi (Lakoff & Johnson, 1980; Kövecses, 2010).

Bundan tashqari, diskursdagi baholash tizimlarini tahlil qilishda Appraisal nazariyasi (attitude, engagement, graduation) matnning affektiv qatlamini “signal”lar orqali koʻrsatishga yordam beradi.

Ushbu tadqiqot kayfiyat konseptini ifodalovchi verbalizatorlarni uchta bog‘liq qatlam orqali tushuntiradi:

- (1) leksik-konnotativ qatlam (baholash, intensifikatsiya, modal birliklar),
- (2) obraz-metakognitiv qatlam (metafora, metonimiya, ramzlar),
- (3) kompozitsion-pragmatik qatlam (muallif pozitsiyasi, fokus, sintaktik ritm).

“Ko‘ngil” esa mazkur qatlamlarning kesishgan nuqtasida turadi: u leksik birlik bo‘lishi bilan birga, konseptual markaz va pragmatik “lokus” vazifasini ham bajaradi.

3. Metod

Maqola ikki turdagi materialga tayanadi. Birinchidan, “Boburnoma” matnidan ko‘ngil konsepti bilan bog‘liq bo‘lgan tipik konstruktsiyalar tanlab olinadi (masalan, ko‘ngli xira bo‘ldi, ko‘ngli yorishdi, ko‘ngli og‘ridi, ko‘ngli tortmadi kabi semantik modellarga mos birliklar). Ikkinchidan, ushbu birliklarning ingliz tilidagi tarjima variantlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tahlil “siljish” (shift) tushunchasiga tayangan holda, manba matndagi affektiv lokus, obrazlilik va baholash darajasi tarjimada qanday o‘zgarishini kodlaydi. Empirik (ta’limiy) qism sifatida kichik kuzatuv modeli taklif etiladi: EFL o‘rganuvchilarga ($N = ___$) qisqa parcha berilib, (a) kayfiyatni nomlash, (b) kayfiyatni dalillash (qaysi signallar asosida), (c) tarjima variantini taklif qilish topshiriqlari bajariladi. Ushbu qismda maqsad katta statistik umumlashma emas, balki strategiyalarni aniqlash va didaktik xulosalar chiqarishdir.

4. Natijalar: tarjima tipologiyasi

Qiyosiy tahlil “ko‘ngil” konseptini ifodalovchi verbalizatorlar tarjimada uchraydigan uchta barqaror siljishni ajratishga imkon berdi (1-jadval). Ushbu siljishlar ko‘pincha birgalikda ham namoyon bo‘ladi: masalan, affektiv lokus ko‘chishi bilan birga metafora qayta tuzilishi yoki eksplisitashtirish yuz berishi mumkin.

Siljish turi	Ta'rif (manba → tarjima)	Kayfiyatga ehtimoliy ta'sir
Affektiv lokus ko'chishi	Ko'ngil/yurak markazli ichki tajriba → mind/attitude/disposition markazli talqin	Ohang "kognitivlashadi", ichki tovush pasayishi mumkin
Metafora qayta tuzilishi	Ichki harakat/obraz → sifat predikatsiyasi yoki umumiy baho	Obrazlilik kamayadi
Eksplisitashtirish	ochiq izoh/baholash	Aniqlik ortadi, noziklik va ko'p ma'nolilik qisqarishi mumkin

1-jadval. "Ko'ngil" konseptini voqelantiruvchi verbalizatorlar birliklari tarjimasida kayfiyat konseptini ifodalovchi verbalizatorlar siljishlari tipologiyasi.

4.1. Misollar orqali izoh

Misol tahlili ko'rsatadiki, "ko'ngli xira bo'ldi" kabi birliklar inglizchada ko'pincha felt uneasy / was upset / was discouraged kabi ochiq emotsional predikatlar bilan beriladi. Bu yerda eksplisitashtirish kuchli: o'zbekchadagi "xiralik" obrazli va ko'p qatlamli bo'lsa, inglizcha talqin uni aniq emotsiyaga biriktiradi. "Ko'ngli yorishdi" birliklari esa ko'pincha felt relieved / felt happier / brightened up kabi konstruktsiyalar bilan berilib, metafora qayta tuzilishi kuzatiladi: yorishish obrazi saqlanishi ham mumkin, ammo ko'p hollarda u "happier/relieved" kabi baholovchi sifat bilan almashtiriladi.

Affektiv lokus ko'chishi ayniqsa ko'ngil konseptini voqelantiruvchi verbalizatorlar "niyat" va "mayl" bilan bog'lovchi kontekstlarda kuchli

ko‘rinadi: o‘zbekchada esa “ichki ixtiyor” sifatida ishlayotgan joyda inglizchada will/intention/decide kabi fe‘llar kuchayib, matnning kayfiyati psixologik ichki holatdan qaror va motivatsiya diskursiga o‘tishi mumkin. Bu o‘zgarish semantik jihatdan to‘g‘ri bo‘lsa-da, muallifning “ichki masofa”si va ohangiy yumshoqligini qisman yo‘qotishi ehtimoli bor.

5. EFL o‘rganuvchilar strategiyalari va didaktik xulosalar

Pilot kuzatuv topshiriqlari (N = __) o‘rganuvchilarning kayfiyat konseptini voqelantiruvchi verbalizatorlar tanishda bir necha tipik yo‘lga tayanishini ko‘rsatadi. Birinchi guruh o‘rganuvchilar kayfiyatni asosan leksik signallar orqali nomlaydi: baholovchi sifatlar, emotsional fe‘llar, intensifikatorlar va modal birliklar ularga “tayanch” bo‘ladi. Ikkinchi guruh esa kayfiyatni ko‘proq obrazlilik va kompozitsiya orqali ushlaydi: parchaning umumiy yo‘nalishi, tasvirning yorug‘-soya kontrasti, muallifning ichki masofasi ular uchun muhim. Uchinchi holatda o‘rganuvchi mazmunni aniqlik bilan berish uchun verbalizatorlar signallarini eksplisitlestirishga moyil bo‘ladi; bu esa tarjimani tushunarli qiladi. Didaktik nuqtai nazardan muammo uni sezishda emas, uni dalillash va boshqariladigan tarjima qaroriga aylantirishda ko‘rinadi. Shuning uchun tarjima va EFL yozuv/mutolaa kurslarida kayfiyatni “subyektiv taassurot” emas, balki ko‘p signalli tizim sifatida o‘qitish maqsadga muvofiq: o‘rganuvchi kayfiyatni nomlaydi, signallarini ko‘rsatadi va shundan kelib chiqib tarjima strategiyasini tanlaydi.

Mezon	1 (past)	2 (o‘rta)	3 (yuqori)
Kayfiyatni nomlash	Noaniq/umumiy	Qisman aniq	Aniq va mos
Dalillash (signallar)	Signal ko‘rsatmaydi	1–2 signal	3+ signal, izohli

Tarjima yechimi	Literal/nomos	Qisman mos	Kayfiyatga sezgir, muvozanatli
Obraz va konnotatsiya	Yo‘qolgan	Qisman saqlangan	Saqlangan/kompensatsiyalangan

2-jadval. Kayfiyatni ifodalovchi vositalarga sezgir tarjima uchun qisqa baholash rubrikasi (namuna).

6. Xulosa

“Boburnoma” asaridagi ko‘ngil-asosli birliklar matn kayfiyatining konseptual tayanchi bo‘lib, ingliz tiliga tarjimada ular ko‘pincha affektiv lokus ko‘chishi, metafora qayta tuzilishi va eksplicitlashtirish orqali qayta konseptualizatsiya qilinadi. Ushbu siljishlar tarjimaning ravonligi va tushunarligini oshirishi mumkin, biroq ayrim kontekstlarda matnning sensor harorati va badiiy nozikligiga ta’sir ko‘rsatadi. Ta’lim amaliyotida kayfiyat konseptini voqelantiruvchi vositalarni dalilga tayangan tahlil obyekti sifatida o‘qitish hamda tarjima sifatini “atmosfera mosligi” mezoni bilan boyitish EFL o‘rganuvchilarining tarjima qarorlarini ongli va barqaror qilishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation (3rd ed.). Routledge.

House, J. (2015). Translation Quality Assessment: Past and Present. Routledge.

Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

Martin, J. R., & White, P. R. R. (2005). *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. Palgrave Macmillan.

Venuti, L. (2017). *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (3rd ed.). Routledge.

